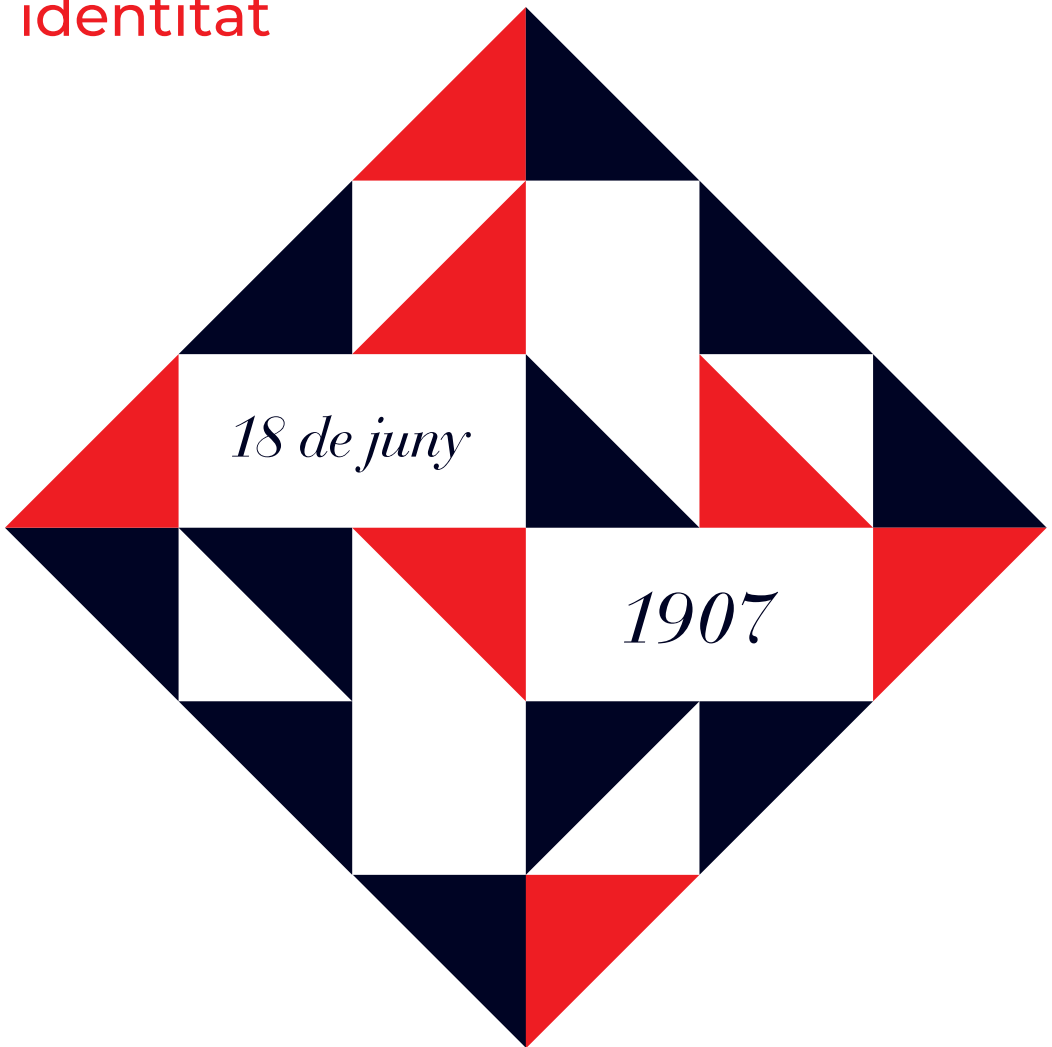

Celebració del dia de la creació de l'IEC

Més de cent anys
construint
identitat

Institut
d'Estudis
Catalans

Institut d'Estudis Catalans

CELEBRACIÓ DEL DIA DE LA CREACIÓ DE L'IEC
MÉS DE CENT ANYS CONSTRUÏNT IDENTITAT

BARCELONA, 2024

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Celebració del dia de la creació de l'IEC : més de cent anys construït
identitat. — Primera edició

ISBN 9788499657462

I. Institut d'Estudis Catalans, entitat editora

1. Institut d'Estudis Catalans — Història 2. Acadèmies, societats culturals,
etc. — Catalunya — Història

61.22(460.23)(091)

© dels textos, els seus autors

© 2024, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny de 2024

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició
del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: aymerich

Disseny de l'interior: Enric Satué

Compost per Fotocomposició gama, s. l.

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-746-2

Dipòsit Legal: B 11234-2024

DOI: 10.2436/10.0100.01.14

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

1.	L'Institut d'Estudis Catalans: una creació cabdal, <i>per Teresa Cabré i Castellví</i>	5
2.	El paper crucial de les diputacions provincials en l'etapa inicial de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1923), <i>per Enric Pujol i Casademont</i>	11
3.	Les diputacions continuen sent clau en els projectes de l'Institut d'Estudis Catalans	25
	<i>Pòdcasts: Pioneres del coneixement. Les dones de l'Institut d'Estudis Catalans</i>	27
	<i>Catàleg dels manuscrits de la catedral de Girona, per Jaume de Puig Oliver</i>	33
	<i>Pirineus Romànics (PROM): el portal web sobre el patrimoni romànic, per Immaculada Lorés Otzet</i>	37
	<i>100 anys d'Einstein a Catalunya. Exposició commemorativa del curs Einstein a Barcelona, per Antoni Roca Rosell</i>	41
4.	La Casa de Convalescència, seu de l'Institut d'Estudis Catalans, <i>per Josep M. Palau i Baduell</i>	45

Enric Prat de la Riba. Font: Arxiu Nacional de Catalunya. Fotografia: Josep Maria Sagarra i Plana. Codi de referència: ANC1-585-N-14623.

1. L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: UNA CREACIÓ CABDAL

L'any 1907, Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, proposa la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), un organisme acadèmic al qual s'encarrega un triple mandat: fixar la norma de la llengua, impulsar i dur a terme la recerca fonamentalment lligada al patrimoni i assessorar els poders públics en temes de caràcter cultural i científic.

El context cultural, polític i econòmic en què es produïa aquesta creació era òptim. Culturalment, des de principis del segle XIX s'havia iniciat un moviment cultural i literari que es proposava recuperar la llengua catalana com a llengua literària. El català havia de ser una llengua literària sense complexos, després d'un període durant el qual el castellà s'havia imposat no només com a llengua del poder absolut, sinó també com a llengua de prestigi per a la comunicació culta. La Renaixença tenia com a objectiu superar aquell període en què la subordinació política havia pesat com una llosa en el marc mental dels catalans cultes.

Políticament, la Solidaritat Catalana, una coalició dels partits polítics catalans de diferent orientació catalanista, va obtenir una gran majoria en les eleccions generals espanyoles. Els catalans tenien per primera vegada en l'època moderna un poder important i capacitat d'influència en els cercles de poder a Espanya.

Econòmicament, la industrialització iniciada a Catalunya molt abans que a la resta d'Espanya havia fet sorgir una burgesia interessada per la cultura i disposada a invertir en efemèrides culturals i en manifestacions artístiques de tota mena.

Fou en aquest context que Prat de la Riba, qui concebia Catalunya com una nació articulada entorn de la llengua i la cultura, creà l'IEC, una entitat normativa molt allunyada del

format de les acadèmies que havien sorgit des del segle XIX impulsades per les monarquies absolutes. L'IEC va ser creat per construir una nació, no per visibilitzar la potència intel·lectual i científica d'un país. Podem dir que l'IEC és una «entitat acadèmica» singular per almenys tres motius: *a*) és de creació política estrictament catalana; *b*) és pluritemàtica, i *c*) està al servei de la construcció d'un país amb la triple dedicació a la llengua, a la recerca —sobretot, en temes de patrimoni— i a l'assessorament.

Pel que fa a l'estructura, inicialment estava format per una sola secció —la Secció Històrico-Arqueològica, responsable de la descripció i la catalogació del patrimoni cultural—, si bé quatre anys més tard, el 1911, va passar a tenir-ne tres: la Secció Històrico-Arqueològica, la Secció Filològica i la Secció de Ciències. Més endavant, el 1968, es va crear la Secció de Filosofia i Ciències Socials, que va completar l'àmbit del saber, i, el 1989, la Secció de Ciències es va dividir i va donar lloc a dues seccions diferents: la Secció de Ciències Biològiques i la Secció de Ciències i Tecnologia. Avui són cinc les seccions de l'IEC; cadascuna, amb el seu àmbit de competència.

Es va encarregar a la Secció Filològica la fixació de la norma de la llengua partint de la premissa que una llengua de cultura havia de tenir una norma ortogràfica (una llengua - una ortografia), una gramàtica i un diccionari. La Secció Filològica, sota la batuta de Pompeu Fabra —que va deixar la seva feina de professor a l'Escola d'Enginyeria de Bilbao per incorporar-se plenament a la Secció Filològica—, va complir l'objectiu traçat i, d'aquesta manera, es van publicar les *Normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans*, el 1913; la *Gramàtica catalana*, el 1918, i el *Diccionari general de la llengua catalana*, el 1932. Heus, doncs, que el català tenia, com qualsevol altra llengua de cultura, les tres eines bàsiques de fixació.

La Secció Històrico-Arqueològica es va fer càrrec del patrimoni: es tractava d'inventariar totes les manifestacions de la cultura catalana —sobretot, culta— i descriure-les científicament. En l'etapa de l'IEC del primer terç del segle xx es van organitzar treballs sobre arquitectura, història, arqueologia, arts plàstiques, dret català, literatura i tota la resta d'àmbits patrimonials. Les publicacions sobre el patrimoni van ser incessants; Catalunya es posava així en el mapa internacional. Fruit d'aquesta projecció, l'IEC va esdevenir membre de la Unió Acadèmica Internacional, l'any 1923.

La Secció de Ciències es va proposar, d'una banda, inventariar i estudiar el patrimoni natural de Catalunya i les diverses especificitats del territori, des de la climatologia fins a la geologia o les ciències naturals, i, de l'altra, publicar en revistes pròpies, espanyoles i també internacionals la recerca dels científics catalans, en aquell temps —tant com avui—, en interrelació constant amb la ciència dels països més forts.

Aquell organisme creat el 1907 va ser crucial per a la catalanitat, ja que va establir les bases referencials de la llengua catalana i va posar en marxa una activitat científica de recerca i de descripció del patrimoni que aleshores no es duia a terme a les universitats. També va ser decisiu perquè, en la recuperació de la democràcia, la normalització de la llengua va poder partir d'unes eines que, tot i que s'havien d'actualitzar, van servir de referent per als ensenyants de la llengua, els escriptors catalans i els traductors en llengua catalana. El reconeixement oficial de l'IEC a través d'un decret reial de 1976 i el restabliment de la seva seu a la Casa de Convalescència, el 1977, van permetre encetar una etapa nova que, a poc a poc, ens ha portat a l'actualitat. L'IEC és avui una entitat que té traçat un rumb i que, progressivament, ha activat de ple l'elaboració normativa amb

la publicació d'una ortografia (2017), de tres gramàtiques (2016, 2018 i 2019) que integren la variació dialectal i funcional i d'un diccionari en curs, que es duu a terme cooperativament amb la resta de territoris de parla catalana, amb el propòsit de facilitar que tots els parlants d'una mateixa llengua s'hi sentin plenament identificats.

TERESA CABRÉ I CASTELLVÍ
Presidenta de l'Institut d'Estudis Catalans

Fotografia superior: L'alcalde de la ciutat Joan Antoni Güell i López, comte de Güell, lliura al president de la Diputació de Barcelona, Joan Maluquer i Viladot, les claus de la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu i Sant Pau per a la nova seu de l'Institut d'Estudis Catalans, 30 de març de 1931. Font: Diputació de Barcelona. Fotografia: Josep Maria Sagarra i Plana. Codi de referència: CAT AGDB R3855.

Fotografia inferior: Acte de lliurament dels edificis de la Casa de Convalescència i l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau a l'Institut d'Estudis Catalans. Font: Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Branquellí (fotògrafs). Codi de referència: ANC1-42-N-1540.

2. EL PAPER CRUCIAL DE LES DIPUTACIONS PROVINCIALS EN L'ETAPA INICIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1907-1923)

El paper capdavanter de la Diputació de Barcelona

La fundació, el 1907, de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), concebut com a gran institució d'alta cultura, no hauria estat possible sense la implicació de la Diputació de Barcelona d'aquells moments. El suport d'aquesta Diputació va permetre a l'Institut poder disposar d'uns mínims recursos econòmics i humans i adquirir una autoritat indiscutible a l'hora de fer efectives les seves propostes.

Existia, des de feia temps, la demanda de crear una institució cultural sòlida que resolgués el gran problema que tenia plantejada la cultura catalana de l'època: l'endarreriment (i la indefensió) en relació amb les cultures més desenvolupades de l'entorn més pròxim. De fet, era una reivindicació reclamada pels sectors intel·lectuals més conscients i dinàmics, pràcticament, des de l'inici de la Renaixença, a la primera meitat del segle XIX.

Tanmateix, això no va ser possible fins a principis del segle XX, quan el moviment catalanista va esdevenir una realitat de masses i va ser capaç de conquerir espais de poder polític, com ho era la Diputació de Barcelona, gràcies al triomf de la Solidaritat Catalana, el 1907. Es tractava d'una coalició electoral que agrupava diferents partits polítics catalanistes, de dreta i d'esquerra, entre els objectius essencials de la qual hi havia assolir un reconeixement polític per a Catalunya. Aquesta coalició possibilità que Enric Prat de la Riba, líder de la Lliga Regionalista, arribés a ser president de la Diputació de Barcelona el març d'aquell 1907,

per vint-i-cinc vots a favor, deu en blanc (dels partits dinàstics) i un de nul. Des d'aquest organisme ja es començaren a bastir uns equipaments i uns serveis que semblaven propis d'un estat i que, posteriorment, la Mancomunitat de Catalunya desenvolupà i amplià. Per tant, durant un període de set anys, del 1907 al 1914, la Diputació de Barcelona va exercir com una mena d'autogovern *de facto*, si bé amb unes atribucions molt limitades.

Una de les primeres iniciatives de la nova Diputació fou precisament la creació de l'IEC, el mateix 1907. S'inicià d'aquesta manera el que Joan Fuster va definir com a «període constituent» de la cultura catalana contemporània.¹ Al principi, l'IEC fou una entitat centrada únicament en la recerca històrica i arqueològica, perquè, com es reconeixia en el llibre commemoratiu del seu vint-i-cinquè aniversari, «venia a recollir i organitzar aquelles branques del coneixement humà que més havien arribat a Catalunya a un cert grau de maduració: els estudis històrics».²

Però, ràpidament, el 1911 (quatre anys després), aquell Institut únic (centrat en la història i en l'arqueologia) ja incorporà dues branques més i es constituïren així tres seccions: la Secció Històrico-Arqueològica (que era l'hereva de l'Institut únic del 1907), la Secció Filològica i la Secció de Ciències. La Secció Filològica es creà per resoldre el que, en paraules d'Alexandre Galí, era «el magne problema» de la normativa lingüística.³ I la Secció de Ciències assumí el no pas menor propòsit que,

1. Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, 7a ed., Barcelona, Curial, 1985, p. 143.

2. *L'Institut d'Estudis Catalans: Els seus primers XVII anys*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1935, p. 12

3. Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900-1936*, llibre XVII, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1986.

per primera vegada i d'una manera sistemàtica, es pogué fer ciència en català de forma habitual per tal que la llengua pròpia es convertís en un idioma de categoria científica.

D'ençà del 1907, doncs, amb la creació de l'IEC ja es va poder posar una peça clau del que havia de ser la institucionalització cultural pública.⁴ El propòsit fonamental era afermar la cohesió interna de la comunitat científica catalana i aconseguir el seu reconeixement internacional. En aquest sentit, mesures com la coordinació, la planificació i la dotació financera pública de la recerca, o l'establiment de la normativa ortogràfica, eren uns objectius essencials. La creació d'un organisme de bell nou, que prescindia de les institucions acadèmiques existents, possibilità que l'Institut d'aquell temps tingués un marcat caire de centre d'investigació científica, allunyat de les connotacions acadèmiques. Aspirava a ser un centre de recerca i es convertí en el que ara en diríem una «estructura d'estat».

13

Les diputacions i la Mancomunitat

Al paper d'impulsor de l'Institut fet inicialment per la Diputació de Barcelona, s'hi sumaren de manera orgànica i oficial la resta de diputacions (Girona, Lleida i Tarragona) en constituir-se, el 1914, la Mancomunitat de Catalunya. Com el seu nom indica, aquest nou organisme polític, nascut arran d'un pacte amb el Govern de Madrid, era fruit de l'agrupació de les quatre diputacions del Principat de Catalunya.⁵ Les seves competències

4. Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. 1, 1907-1942, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008.

5. Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, Proa, 1996.

no anaven més enllà de les que tenien, sumades, les diputacions. Però la Mancomunitat de Catalunya va aconseguir un paper polític de primer ordre, ja que va adquirir un valor simbòlic extraordinari, el d'un autogovern català, el primer que va existir d'ençà de la supressió *manu militari*, el 1714, de les estructures d'estat existents al Principat de Catalunya, després de la derrota catalana durant la Guerra de Successió a la monarquia hispànica. Així, si el 1714 es presentava com l'any de l'enfonsament, el 1914 podia ser vist com el d'una represa institucional esperançadora.

Val a dir que la llei de mancomunar diputacions no afectava només Catalunya, sinó també el conjunt de l'Estat espanyol. Hi hagueren intents molt seriosos de fer el mateix al País Valencià i a les Illes Balears, però a l'hora de la veritat no reeixiren. Tampoc no es constituïren mancomunitats en d'altres territoris de l'Estat espanyol, amb la qual cosa Catalunya fou la gran excepció a l'hora de constituir-se administrativament en una mena de «província única». La transcendència política d'aquest fet no era pas menor, ja que l'existència d'una administració conjunta arreu del Principat català fou un factor decisiu de cohesió territorial. Pensem que ni el País Valencià ni les Illes Balears no van poder tenir aleshores una institució similar ni un organisme de caràcter administratiu i polític que tractés de manera conjunta els territoris que les integren fins al sistema autonòmic postfranquista, als anys vuitanta del segle xx.

Les diputacions de Girona, Lleida i Tarragona, des del moment de la creació de la Mancomunitat, el 1914, quedaren integrades en l'estructura del nou organisme. Així, l'Assemblea de la Mancomunitat estava composta per noranta-sis diputats provincials, dels quals trenta-sis ho eren de la Diputació de Barcelona i seixanta, de la resta de diputacions (vint per cadascu-

na). En nou anys, es va reunir disset vegades. El mandat d'un diputat era de quatre anys i seguia el calendari de les eleccions provincials de tot l'Estat espanyol. Res, doncs, d'elecció directa dels membres de l'assemblea, com succeeix en el cas d'un parlament democràtic actual.⁶

La correlació de les forces polítiques representades a l'Assemblea explica, en bona part, la política unitarista que seguí la Mancomunitat. Una política que també es va poder sostenir per la manca de competències importants que tenia i per l'aspiració compartida, per la majoria de forces polítiques, d'aspirar a un ple autogovern del qual l'organisme podia ser l'embrió. Recordem que la Lliga Regionalista, que va hegemonitzar tot el procés, mai no va tenir la majoria absoluta a l'Assemblea. El 1914 representava menys del 21 %, i fins al 1921 no va assolir el 40 % dels diputats. Però era el grup més ben organitzat, cohesionat i amb més suports externs (sobretot, dels partits dinàstics), cosa que explica la seva força i el seu creixement progressiu en detriment dels republicans catalanistes i dels partits dinàstics.

L'altre gran organisme de poder de la Mancomunitat era el Consell Permanent (també dit Comissió Executiva), format per un president i vuit consellers, que eren elegits per l'Assemblea. Tot i que els membres del Consell tenien responsabilitats assignades, en realitat aquest era una barreja entre una comissió permanent de l'Assemblea i un govern pròpiament dit. El president de la Mancomunitat era elegit entre els consellers i, a partir

6. Cal tenir present que parlem de sufragi universal masculí de més grans de vint-i-cinc anys, instituint el 1890 (Govern liberal de Sagasta). Anteriorment, només havia funcionat durant el Sexenni Democràtic (1868-1974). Des del 1812 (Corts de Cadis) el vot havia estat censatari. El vot femení no es va instaurar fins a l'etapa republicana, als anys trenta del segle xx.

del 1917, no va poder ser la mateixa persona que el president de l'Assemblea. Els criteris d'elecció dels consellers eren de caràcter territorial i, per tant, totes les províncies hi havien de ser representades; així mateix, també hi havien de ser representats els grups minoritaris. En l'expectativa d'aconseguir una autonomia política que mai no va arribar, és com si s'hagués volgut potenciar una col·laboració interpartidista, una mena de «govern de concentració».

El 1920, durant la presidència de Josep Puig i Cadafalch (que substituï Prat de la Riba el 1917) es produí la transferència de competències a la Mancomunitat, cedides per part de totes les diputacions de Catalunya. Aquesta fita era molt important des d'una perspectiva de gestió interna de l'entitat, ja que no tan sols li permetia incrementar serveis i recursos, sinó que també facilitava encara més una política d'integració del conjunt del territori del Principat. Però la mesura no tingué la transcendència pública esperable per la greu situació de guerra social que es vivia aleshores. Tres anys després, arran del cop d'estat del general Primo de Rivera del 1923, la Mancomunitat fou desnaturalitzada pel règim dictatorial i finalment liquidada, el 1925.

16

Una actuació ben lluïda

L'actuació de la Mancomunitat al llarg del període 1914-1923, malgrat les limitacions competencials i el relatiu poc lapse de temps que tingué, va ser molt lluïda en diferents àmbits, com en els de la llengua i la cultura, en determinats serveis públics, en el que en podríem dir la modernització del Principat (obres públiques i comunicacions telefòniques) i en l'articulació conjunta del territori.

Pel que fa a l'àmbit lingüístic i cultural, hem de ser conscients que, sense l'acció decidida, primer de la Diputació de Barcelona i després de la Mancomunitat, en favor de la reforma lingüística impulsada per Pompeu Fabra i l'Institut, difícilment s'hauria imposat d'una manera tan generalitzada i ràpida. Tampoc no hauria estat possible la creació, primer, de la Biblioteca de Catalunya (que inicialment era la Biblioteca de l'Institut) ni, després, de la Xarxa de Biblioteques Populars (i la creació de l'Escola de Bibliotecàries). Ni s'haurien pogut organitzar els serveis arqueològics, d'arxius i de museus, que requereixen tanta inversió pública. Així mateix, també fou molt important la seva política de publicacions, que facilitaren la difusió de la normativa lingüística i que estimularen la creació d'un mercat cultural en català.

Cal tenir en compte que la cultura era un més dels sectors en què la Mancomunitat desenvolupava una actuació important. De bon principi es proposà recuperar el temps perdut fins aleshores a causa de la inhibició que l'Estat espanyol havia demostrat pel que fa a àmbits clau per a la modernització del país, sobretot, en el que ara en diríem *infrastructures* i *serveis*. Prat de la Riba ho sintetitzà així, ja en el moment de ser investit president de la Mancomunitat el 1914: «que no hi hagi ni un sol Ajuntament de Catalunya que deixi de tenir [...] la seva escola, la seva biblioteca, el seu telèfon i la seva carretera». En aquells moments, dels 1.087 municipis existents, la meitat no tenien ni un camí veïnal, només trenta-vuit disposaven de telèfon i no existien les biblioteques públiques. Deu anys després, la Mancomunitat havia fet 418 quilòmetres de camins, havia comunicat 218 poblacions i havia dut el telèfon a 372 municipis.

També tingué una actuació destacada en l'àmbit de la sanitat, la prevenció i la higiene, molt desateses fins aleshores, així

com en d'altres aspectes importants; per exemple, la realització de diferents mapes (geogràfics, geològics, agronòmics o meteorològics) o l'adopció de mesures per tal d'intensificar la producció agrícola, i, fins i tot, assajà de dur a terme una certa política social que, a causa de manca d'atribucions, resultà clarament insuficient.

La modernització, feta d'acord amb un model de caràcter plenament industrial i urbà similar al dels països europeus més desenvolupats, no es podia limitar, naturalment, només als sectors apuntats fins ara. Ni tan sols no es podia limitar als àmbits en els quals tenia competència. Calia anar més enllà. Així, una limitació molt seriosa per a la Mancomunitat va ser no tenir competències en l'ensenyament, cosa que impossibilità l'entrada de la llengua pròpia i la catalanització dels continguts. Però sí que intervingué en la formació de mestres i va fer una opció molt decidida en favor de la renovació pedagògica. També va poder fer una actuació molt important en els ensenyaments tècnics, des de la formació tecnicoindustrial fins a la formació agrícola, comercial i artesana. En aquest sentit, cal destacar la creació a Barcelona de l'Escola del Treball a Can Batlló i, especialment, la fundació, el 1915, de l'Escola d'Administració Pública, per tal de formar un funcionariat propi.

18

El paper de l'IEC

Quin paper tingué l'IEC en aquesta actuació tan rellevant? En realitat, fou destacadíssim, perquè la constitució de la Mancomunitat contribuí a reforçar el caire públic de l'Institut (malgrat ser una institució científica autònoma), ja que l'integrà en la seva estructura de govern i això el convertí, en paraules

d'Antoni Roca, en «el primer centre públic de recerca de la història de Catalunya».⁷ Fou el que ara en diríem una «estructura d'estat». De fet, l'Institut es convertí, al llarg del període 1914-1923, en un organisme d'assessorament i de control tècnic d'aquells serveis de la Mancomunitat amb un caràcter científic més marcat, per bé que les seves atribucions van variar d'acord amb les necessitats organitzatives mancomunals. Per fer un símil amb l'actualitat, seria com si ara l'IEC participés en les polítiques de la Generalitat de Catalunya en matèria de prospeccions arqueològiques, arxius, biblioteques, museus, conservació i catalogació de monuments o projecció exterior de l'alta cultura catalana (per cenyir-nos només a l'àmbit propi de la Secció Històrico-Arqueològica).

Així, l'Institut, al llarg de l'etapa 1914-1923, participà, per mitjà de la Secció Històrico-Arqueològica, en el Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, el Servei de Catalogació i Foment dels Museus Locals o l'Oficina d'Estudis Jurídics, al mateix temps que assumí el Servei d'Excavacions Prehistòriques. Pel que fa a la Secció Filològica, ja s'ha dit que la seva actuació fou decisiva en l'establiment de la normativa lingüística i en l'elaboració d'una política de normalització i depuració de la llengua pròpia, que fou un èxit. La Secció de Ciències i les seves filials —la Institució Catalana d'Història Natural (1914), la Societat de Biologia de Barcelona (1912) i la Societat Catalana de Filosofia (1923)— participaren en el Laboratori de Psicologia Experimental, en l'Institut de Fisiologia, en el Servei Meteorològic, en el Servei Tècnic de Paludisme i d'Estudis Sanitaris, en el Servei de Mapa Geològic i Geogràfic o en el Seminari-Laboratori

7. Antoni Roca, «Les possibilitats d'una producció científica catalana. Entorn de l'acció de la Mancomunitat de Catalunya», *Recerques*, núm. 14 (1983), p. 81-89.

de Pedagogia. Així mateix, l'IEC realitzà una funció transcendental per al projecte cultural i polític de la Mancomunitat: donar-li una dimensió insòlita després d'aconseguir integrar-se com a entitat acadèmica a la Unió Acadèmica Internacional, el 1923, la qual cosa representava que la comunitat científica catalana fos reconeguda com a tal en la comunitat científica internacional.

A l'hora d'analitzar aquesta connexió entre l'IEC i la Mancomunitat, no podem deixar de considerar l'estret vincle que mantingueren els dos presidents successius de la Mancomunitat amb l'Institut. Enric Prat de la Riba era considerat per tot-hom el fundador i definidor de l'IEC. Per més que no figurava en el grup de vuit membres que constituïren la primera corporació de l'Institut, ja en el dictamen acord de constitució del 1907 es preveia que el president de la Diputació provincial presidís, amb veu i vot decisiu, totes les sessions en què s'havien de prendre resolucions que comportessin despeses i, també, en aquelles en què s'havien de nomenar nous membres. Així, doncs, des de la seva posició de president de la Diputació, Prat de la Riba va poder regir, de fet, l'Institut. I continuà en aquesta posició preminent quan, a més a més, esdevingué president de la Mancomunitat, el 1914, fins a la seva mort el 1917.⁸

Qui el substituï com a president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, sí que era dels vuit membres fundadors de l'Institut i tingué un paper molt rellevant ja des dels primers anys. Cadafalch, un dels ideòlegs de la política cultural del seu partit, la Lliga, fou un prestigiós arquitecte i estudiós de l'art, a més d'home de confiança de Prat de la Riba. També fou el prin-

8. Enric PUJOL, «El paper cabdal d'Enric Prat de la Riba en els primers deu anys de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1917)», a *Enric Prat de la Riba (1870-1917): Jornada d'Estudis*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Jurídics, 2017, col·l. «Miscel·lània», núm. 3, p. 75-86.

cial impulsor de les excavacions d'Empúries i orientà políticament tota la recerca arqueològica que va emprendre l'Institut. Si ja en l'etapa fundacional de l'Institut hi desenvolupà un paper rellevant, aquest protagonisme no va parar de créixer, sobretot després de la mort de Prat de la Riba el 1917, en una etapa de grans realitzacions de l'IEC, que també fou de forta confrontació personal de Puig i Cadafalch amb alguns dels seus membres destacats de l'època, com el cas d'Antoni M. Alcover i, sobretot, el d'Eugeni d'Ors, que esdevingué mític.⁹

Les limitacions

Les limitacions competencials de la Mancomunitat foren molt evidents ja des del principi de la seva constitució. No ens ha d'estranyar, doncs, que la reivindicació d'un autogovern pròpiament dit, amb competències polítiques més àmplies i amb un estatut (que les regulés i protegís), no parés de créixer a partir del 1914.

El mateix Prat de la Riba, en el seu darrer discurs abans de morir, fet el maig de 1917, després d'haver estat reelegit com a president, afirmà que la voluntat no era pas de fer «una Diputació més gran» i manifestà la seva confiança que al final de la Primera Guerra Mundial, fos qui fos qui la guanyés, l'emancipació de les nacions oprimides d'Europa seria indefugible.

Certament, l'alliberament nacional dels pobles europeus era aleshores, en el context de la Primera Guerra Mundial, una

9. Enric PUJOL, «Puig i Cadafalch i l'Institut d'Estudis Catalans durant la primera meitat del segle XX», a Albert BALCELLS (dir.), *Puig i Cadafalch i la Catalunya contemporània*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, p. 233-246.

reivindicació molt viva. Pensem només en fets que posaren la qüestió damunt la taula, com la insurrecció d'Irlanda del 1916, la revolució bolxevic del 1917 i la constitució de l'URSS (que reconeixia el dret a l'autodeterminació dels pobles que incloïa) o la proposta del president nord-americà Thomas Woodrow Wilson de reconèixer el dret a l'autodeterminació dels pobles, en els seus famosos «Catorze punts» del 1918, per tal d'assegurar la pau a Europa.

En aquest context, no ha de sobtar que la pressió popular a Catalunya per tal d'obtenir un autogovern propi creixés espectacularment. Fins i tot es començà a sentir, amb força, la reivindicació de la independència de Catalunya. Els dirigents de la Mancomunitat i el partit hegemònic en aquest organisme, la Lliga Regionalista, no anaven pas tan enllà. El seu objectiu polític se centrà en l'obtenció d'una autonomia política, amb competències d'un cert pes, però que havia de ser pactada amb Madrid. S'inicià així, ja a l'estiu del 1918 i principis del 1919, una forta campanya en favor d'aquesta autonomia, a la qual se sumaren gairebé tots els partits catalans (àdhuc els lerrouxistes). S'arribà a redactar un estatut d'autonomia, el 1919, que no tan sols tingué el suport dels partits, sinó també el de 1.072 municipis catalans, que representaven el 99 % de la població del Principat. Malgrat la força popular de la campanya autonomista, el poc suport trobat al Govern de Madrid i a les Corts (on només li donaven suport, a part dels diputats catalans, els republicans i els socialistes) feu inviable el projecte.

L'aturada de la campanya autonomista a l'inici del 1919 coincidí amb uns moments de gran conflictivitat social, especialment virulents durant l'etapa del 1919 al 1920, que dificultà una entesa entre els partits i la construcció d'un front autonomista. L'adveniment de la dictadura del general Primo de Rive-

ra, el setembre del 1923, tallà totalment el desenvolupament de la Mancomunitat, per més que destacats dirigents de la Lliga, com el mateix Puig i Cadafalch, inicialment li donaren suport. Val a dir que Puig i Cadafalch, davant l'actuació descaradament anticatalana del nou règim, dimití de president la vigília de Nadal del 1923 i marxà cap a la República Francesa fins al febrer de l'any següent. El gener del 1924, la Mancomunitat fou desnaturalitzada amb diputats afins al règim nomenats a dit i, el 1925, la dictadura abolí l'organisme.

La instauració de la dictadura tingué també un efecte nefast per a l'Institut. No tan sols perdé la funció de servei que havia acomplert durant l'etapa anterior (1914-1923), sinó que també va veure amenaçada la seva mateixa existència. Tanmateix, no arribà a ser desnaturalitzat ni suprimit legalment com la Mancomunitat, cosa que va permetre assegurar la seva continuïtat sempre en situació precària i en un difícil equilibri amb les autoritats del moment.

ENRIC PUJOL I CASADEMONT

Professor de la Universitat Autònoma de Barcelona

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans,

Secció Històrico-Arqueològica

Celebració a la Sala Pere i Joan Coromines de l'Institut d'Estudis Catalans de la sessió del cicle *Dimarts de ciència i tecnologia* dedicada a dades mèdiques, intel·ligència artificial i salut digital (16 d'abril de 2024). Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans. Fotografia: Edu Bayer.

3. LES DIPUTACIONS CONTINUEN SENT CLAU EN ELS PROJECTES DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

L'Institut d'Estudis Catalans (IEC), al llarg de la seva història, ha desenvolupat projectes de recerca relacionats amb diferents branques del saber. Molts d'aquests projectes han sorgit arran d'iniciatives dels mateixos membres i alguns són a l'origen d'instituts i de serveis reconeguts. Malgrat la diversitat pel que fa a la temàtica, a l'abast o a la durada, tots ells comparteixen un objectiu comú: l'estudi i la difusió de tot allò que incideix en els territoris de la llengua i la cultura catalanes.

Per dur-los a terme, l'IEC sovint recorre a la col·laboració amb altres organismes, acadèmics o no. Aquests darrers anys ha reprès la cooperació amb les quatre diputacions catalanes, que han contribuït en el desenvolupament de projectes que, per la temàtica o per l'abast geogràfic que tenen, els toquen més de ple.

Avui presentem una mostra de quatre projectes que actualment es troben en plena activitat, cadascun dels quals és representatiu d'aquesta col·laboració amb les diputacions:

— Pòdcasts: *Pioneres del coneixement. Les dones de l'Institut d'Estudis Catalans*

— Catàleg dels manuscrits de la catedral de Girona

— Pirineus Romànics (PROM): el portal web sobre el patrimoni romànic

— 100 anys d'Einstein a Catalunya. Exposició commemorativa del curs Einstein a Barcelona.

Creu Casas i Sicart, primera dona membre de l'Institut d'Estudis Catalans. Fotografia original de Creu Casas i Sicart: *Galeria biogràfica de la ciència i la tècnica catalanes*, <https://sbcscientific.iec.cat/cientifics/casas-i-sicart-creu/>. Imatge del pòdcast de Creu Casas i Sicart: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

La sèrie de pòdcasts *Pioneres del coneixement. Les dones de l'Institut d'Estudis Catalans* és un projecte que s'ha elaborat amb la col·laboració de l'Ajuntament de Barcelona i de la Diputació de Barcelona.

Té com a objectiu visibilitzar les aportacions de les dones membres de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Moltes són prou conegudes i han format part activa en la societat catalana; d'altres han estat i són reconegudes només en el seu àmbit de recerca, però totes són dones rellevants en la història i en el present de la ciència i de les humanitats a Catalunya.

La sèrie vol compartir les experiències d'algunes dones de l'IEC, dones que han fet història i que han tingut un paper actiu en la construcció de la nostra societat. Amb aquests pòdcasts, es mostren les aportacions científiques que han fet i es presenta una semblança personal de cadascuna.

L'IEC es va fundar el 1907, si bé cap dona no en va ser membre de ple dret fins al 1978. La primera va ser Creu Casas i Sicart. Avui les dones representen el 22,4% del total dels membres.

La sèrie es va estrenar el 2022, amb divuit episodis dedicats a les primeres dones que van ser membres de ple dret de l'IEC, i va continuar el 2023 amb dotze dones més. El 2024 està previst realitzar uns altres dotze capítols i arribar a la cinquena el 2025.

Les polítiques d'igualtat de gènere són un indicatiu de bones pràctiques en tots els organismes i les institucions. En aquest sentit, l'Institut també s'ha compromès amb la cultura de la igualtat. En aquesta línia s'inscriu la creació de la primera Co-

missió d'Igualtat de l'IEC, aprovada pel Consell Permanent, el 9 de setembre de 2021 i, d'acord amb el programa electoral de l'actual Equip de Govern de l'IEC, amb l'objectiu de posar en marxa una política que impulsi l'equilibri de gènere, així com la sensibilització de tots els membres de l'IEC. Aquest projecte s'emmarca dins d'aquesta línia estratègica, la qual s'alinea amb l'objectiu de desenvolupament sostenible número 5, «Igualtat de gènere», de les Nacions Unides.

*Pioneres del coneixement. Les dones de l'Institut d'Estudis Catalans
(capítols 2022-2023)*

28

<p>CREU CASAS I SICART Passió per la natura (1913-2007) Farmacèutica i experta en briòfits Membre de l'IEC: 1978</p>	<p>TERESA CABRÉ I CASTELLVÍ Els mots de les llengües (1947) Filòloga Membre de l'IEC: 1989</p>	<p>MERCÈ DURFORT Biòloga de cèl·lules i teixits (1943-2022) Biòloga Membre de l'IEC: 1989</p>
<p>CARLOTA SOLÉ Sociologia de les migracions i canvi social (1944) Sociòloga i economista Membre de l'IEC: 1990</p>	<p>MARIA ÀNGELS ANGLADA La literatura compromesa (1930-1999) Escriptora i poeta Membre de l'IEC: 1991</p>	<p>MARIA TERESA FERRER Medievalista apassionada (1940-2017) Historiadora Membre de l'IEC: 1992</p>

AINA MOLL**Fidelitat
a la llengua**

(1930-2019)

Filòloga

Membre de l'IEC:
1993**CARME GRÀCIA****L'art que obre
els ulls al món**

(1944)

Historiadora de l'art

Membre de l'IEC:
2001**PILAR BAYER****Copsar la bellesa
dels nombres**

(1946)

Matemàtica

Membre de l'IEC:
2001**EVA SERRA****Revolucionar
la història**

(1942-2018)

Historiadora

Membre de l'IEC:
2002**MARTA ESTRADA****Oceanografia
biològica**

(1946)

Oceanògrafa

i biòloga marina
Membre de l'IEC:
2003**PILAR GONZÁLEZ****La química
inorgànica**

(1945)

Química

Membre de l'IEC:
2004**MARIA JOSEP
CUENCA****Conèixer i divulgar
la gramàtica**

(1964)

Filòloga

Membre de l'IEC:
2005**MARIÀNGELA
VILALLONGA****Estudiant
els clàssics**

(1952)

Filòloga

Membre de l'IEC:
2005**ÀNGELS PASCUAL****Anatomia
de les migracions**

(1938)

Sociòloga

Membre de l'IEC:
2006**ALÍCIA CASALS****La robòtica mèdica**

(1955)

Enginyera industrial
i informàticaMembre de l'IEC:
2007**JOSEPA CUCÓ****Antropologia
política i feminista**

(1950)

Antropòloga

Membre de l'IEC:
2011**DOLORS BRAMON****El nostre passat
islàmic**

(1943)

Filòloga semítica

Membre de l'IEC:
2012

MILA SEGARRA**I NEIRA**

**La gramàtica
de l'oral**
(1950)
Filòloga
Membre de l'IEC:
2005

**FRANCESCA
SEGURA**

**La geografia
dels rius**
(1958)
Geògrafa
Membre de l'IEC:
2015

**ANNA BARTRA-
KAUFMANN**

**L'estructura
de la llengua**
(1952)
Filòloga
Membre de l'IEC:
2017

MARIA**COROMINAS
I PIULATS**

**Comunicació,
cultura i societat**
(1961)
Comunicòloga
Membre de l'IEC:
2008

MERCÈ LORENTE

**Del lèxic
al diccionari**
(1960)
Filòloga
Membre de l'IEC:
2016

CÈLIA MARRASÉ

**Les preguntes
que fa el mar**
(1957)
Biòloga marina
Membre de l'IEC:
2017

TERESA ESTRACH

Estudiant la pell
(1950)
Dermatòloga
Membre de l'IEC:
2014

MARTA

SANZ-SOLÉ
**La matemàtica
catalana al món**
(1952)
Matemàtica
Membre de l'IEC:
2016

ROSER SALICRÚ

I LLUCH
**La història
medieval
mediterrània**
(1967)
Historiadora
Membre de l'IEC:
2017

JOANA MARIA SEGUÍ PONS	CARME TORRAS I GENÍS	GEMMA RIGAU I OLIVER
Geografia humana (1956)	Entre la ciència i la ficció (1956)	La descripció del català (1948)
Geògrafa	Experta	Filòloga
Membre de l'IEC: 2017	en intel·ligència artificial i aspectes ètics	Membre de l'IEC: 2002
	Membre de l'IEC: 2017	

Font: Elaboració pròpia.

Tots els pòdcasts es poden escoltar a les plataformes iVoox, Spotify i Apple Podcasts. També se'n fa promoció i difusió a les xarxes socials. Fins ara la sèrie ha tingut molt bona acollida i, en el seu primer any, s'ha assolit la suma de més de 40.000 escoltes i prop de 500 seguidors (dades del desembre de 2023).

Catedral de Girona. Font: Михаил Бернгардт, extret de Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Girona_bild_1.jpg, amb llicència Creative Commons CC BY-SA 4.0, <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>.

Qui diu *catàleg* diu *responsabilitat*. Responsabilitat de fer-lo, responsabilitat de fer-lo bé. Les institucions arxivístiques i bibliotecàries europees van començar a fer catàlegs de llurs fons ja al segle XVIII. El que ha significat això en relació amb el progrés del coneixement és incommensurable. En aquest aspecte, l'Europa culta ens porta un avantatge de dos segles. A l'origen, l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) va tenir molt clara la prioritat que s'havia de donar als catàlegs, i així es va publicar la descripció dels manuscrits 1-150 de la Biblioteca de Catalunya (BC) (primer volum del catàleg de manuscrits de la BC), el catàleg de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic i el dels manuscrits de Sant Cugat del Vallès (aquests, custodiats ara a l'Arxiu de la Corona d'Aragó). Altres iniciatives de catalogació, com la de manuscrits de la Universitat de Barcelona o de la catedral de Tortosa, es van fer en temps rúfols. Entre el 2000 i el 2008, l'IEC ha publicat quatre volums que donen notícia dels manuscrits en català del període 1474-1714 conservats a les biblioteques de Catalunya.

Els fons manuscrits de la catedral de Girona són dels menys coneguts de Catalunya. A més a més, en van desaparèixer un 25% a mitjan segle XIX, a causa d'uns moviments que ja es comencen a conèixer amb precisió i que un dia no llunyà se sabran amb els detalls que falten.

Què es pretén amb un catàleg de manuscrits? La regla essencial ja la va donar Léopold Delisle la segona meitat del segle XIX: descriure tot allò que conté un còdex, per insignificant que pugui semblar. Aquest és el primer requisit. El segon és situar el còdex en qüestió en la tradició que li escau: altres manuscrits,

bibliografia que s'hi refereix i que ha generat, edicions de les obres que conté i notícies específiques de la peça (quan n'hi ha, o són conegudes). Si no es compleixen aquestes condicions bàsiques, no estem davant d'un catàleg, sinó d'un simple inventari.

El catàleg dels manuscrits de la catedral de Girona s'ha plantejat amb l'ambició de crear un instrument de treball útil i que tingui la virtut de durar uns quants anys. Això és difícil. En posarem un exemple. Tothom sap que a Girona hi ha un *Beatus* formidable, escrit l'any 975 al regne de Lleó. El 1931, Wilhelm Neuss havia comptat vint-i-set unitats entre còdexs i fragments dels *Beatus*. El 1975, Tomás Marín Martínez en comptava vint-i-nou. Anscari Manuel Mundó i Manuel Sánchez Mariana, bo i agrupant alguns fragments amb els còdexs dels quals procedien, allargaven la xifra primer a trenta-un i després fins a trenta-quatre, i semblava un catàleg complet (1976). En la nostra llista de *Beatus*, el nombre ha pujat a quaranta. La causa és que cada dia es van coneixent millor els fons manuscrits de les biblioteques del món i apareixen testimonis dels quals no es tenia notícia. Per això un catàleg de manuscrits ha de constituir-se en punt d'arribada de la recerca anterior i en punt de partida de la que vindrà.

La convicció que mou a emprendre un catàleg de manuscrits és que a cada moment pot haver-hi una sorpresa: gran, mitjana o petita. Vet aquí claps consistents de manuscrits jurídics italians i francesos arribats per conductes diferents a Girona, vet aquí versions múltiples d'una història de Carlemany o vet aquí un còdex que evidencia una inesperada il·luminació tolosana o bolonyesa. D'aquesta manera s'enriqueix el coneixement sobre les institucions i els homes que han elaborat i guardat els còdexs, i que hi han treballat. Encara que sembli mentida, els catàlegs permeten descobrir aspectes de la vida d'una institució, de les

xarxes de coneixement o d'anhels que els seus homes han compartit, de les opcions que els han semblat vàlides en cada època de la història, i de l'amplitud o la limitació de llurs ambicions intel·lectuals. Els manuscrits no ho diuen pas tot, però tot el que diuen és indispensable. Per això cal catalogar-los, buidar-los de dalt a baix.

I perquè un catàleg sigui viu al llarg dels temps, avui disposem d'instruments informàtics que permeten posar-los al dia amb periodicitat. En aquest sentit, mai no serà prou aplaudit l'esforç i el compromís de les institucions, generals i locals, per tal de posar aquests tresors amagats a disposició d'aquells que els han de fer rendir en benefici d'una societat construïda.

JAUME DE PUIG OLIVER

Investigador principal del projecte
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans,
Secció de Filosofia i Ciències Socials

Detall de les pintures murals de l'absis de Sant Serni de Baiasca (Llavorsí, Pallars Sobirà). Font: Imma Lorés Otzet. Projecte Pirineus Romànics.

Pirineus Romànics (PROM) és un projecte de transferència del coneixement sobre l'art i el patrimoni d'època romànica dels Pirineus, un territori que s'estén a banda i banda de la cadena muntanyosa i que configura una gran regió artística històrica que transcendeix les fronteres polítiques actuals. Es va iniciar el 2020 com a projecte de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i ha comptat amb el suport de la Diputació de Girona i de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida. És un portal web d'accés obert i multilingüe (<https://prom.iec.cat/inici>), que posa a l'abast el patrimoni pirinenc d'època romànica d'una manera entenedora, integrada, contextualitzada i amb continguts actualitzats. Es tracta d'una eina que neix amb la voluntat de ser útil en la divulgació del romànic pirinenc, tant per als museus com per als conservadors i els gestors del patrimoni.

L'art romànic va tenir un paper protagonista al començament de l'IEC, quan es van emprendre iniciatives que van contribuir d'una manera decidida a redescobrir-lo, estudiar-lo i difondre'l, continuades al llarg del temps amb nombroses publicacions. El projecte PROM se situa en aquesta perspectiva. En aquest sentit, té com a objectiu principal millorar la divulgació de l'art romànic pirinenc tant des del punt de vista qualitatiu, perquè els continguts estan d'acord amb les recerques més re-

cents, com des del punt de vista quantitatiu, perquè es consideren tots els edificis i totes les obres disperses, alhora que els textos poden ser editats en cinc llengües diferents (les dels diversos territoris, a més de l'anglès, que ha de proporcionar-los una difusió més global).

Avui, i en diferents graus, l'art romànic es caracteritza per la deslocalització i la dispersió en museus i col·leccions; sobretot, les obres mobles i les pintures murals. Sovint, doncs, les esglésies estan desposseïdes no només de la totalitat o d'una part dels elements mobles, de les imatges de culte i dels objectes litúrgics, sinó que moltes vegades la decoració dels seus murs ha estat arrencada d'una manera total o parcial. Aquesta situació dificulta la percepció i la comprensió del monument en la seva integritat. A més a més, els gustos estètics i les reformes litúrgiques d'èpoques posteriors han modificat els edificis, la seva decoració, el seu mobiliari i les imatges a favor de noves propostes, sobretot amb l'afegit de retaules, capelles o cors. Pirineus Romànics vol presentar els monuments d'aquest ampli i vast territori amb totes aquelles obres disperses que un dia n'eren elements integrants, i mostrar l'edifici romànic tant des d'una perspectiva sincrònica (entès com una unitat integral, un tot del qual formaven part l'arquitectura, la decoració, el mobiliari i els objectes, per tal de poder-ne explicar millor la raó de ser i la funció) com diacrònica (com un ens amb la seva «biografia», amb canvis al llarg dels segles que cal tenir en compte per entendre el patrimoni romànic avui).

La plataforma web treballa amb una base de dades força complexa i consta d'un entorn d'administració intern, que permet l'entrada de dades en línia d'usuaris autoritzats, i d'una part pública, que facilita la consulta oberta. El desenvolupament està molt avançat i en funcionament; només resta pendent

implementar una cerca avançada a la pàgina d'inici i la possibilitat de carregar i visualitzar arxius multimèdia.

En l'actual fase del projecte s'està en procés de teixir una xarxa de col·laboracions. D'una banda, de les institucions i les administracions que custodien i gestionen el patrimoni per tal de sumar, incorporar o intercanviar materials, i recursos que enriqueixen els continguts sobre els monuments. De l'altra, la col·laboració dels especialistes en la introducció de dades, l'autoria dels quals queda recollida en les fitxes.

La plataforma PROM, que s'adapta a diversos dispositius electrònics, és una eina útil en l'àmbit educatiu, en el turisme cultural i en la gestió del patrimoni. En aquest sentit, proporciona informació i materials gràfics al visitant d'un museu o d'una església que li permeten comprendre millor la procedència d'una obra descontextualitzada o conèixer tot allò que un dia va formar part d'aquell monument. Les eines de què disposem avui ens permeten, per tant, acostar les obres de nou al monument o, fins i tot, visualitzar les decoracions que havien tingut les esglésies mitjançant presentacions en tres dimensions. D'aquesta manera, les noves tecnologies contribueixen a millorar l'aproximació a aquest patrimoni, però, també, a reforçar-ne el valor com a actiu del territori.

39

IMMACULADA LORÉS OTZET
Investigadora principal del projecte
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans,
Secció Històrico-Arqueològica

Exposició «100 anys d'Einstein a Catalunya», al claustre de la Casa de Convalescència. Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

Albert Einstein (1879-1955) estigué a Catalunya del 22 de febrer a l'1 de març de 1923, quan inicià la gira de conferències i cursos que el portà a Madrid i a Saragossa. El moment era complex des dels punts de vista social i polític; tot i això, en el terreny de la ciència algunes institucions estaven fent un esforç molt important per impulsar una recerca pròpia. El curs que Einstein impartí a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) va ser promogut pel Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya. Les persones que hi contactaren i el convidaren, com Esteve Terradas Illa (1883-1950), coneixien força bé les contribucions d'Einstein, però a l'època no hi havia cap institució capaç d'impulsar recerca en física o en matemàtiques. Val a dir que, cent anys després, la situació de la recerca entre nosaltres ha canviat radicalment, amb un bon nombre de persones i de grups que desenvolupen la seva activitat científica i tècnica a partir de les contribucions que Einstein va fer.

L'IEC creà una comissió, composta per Àlicia Casals, Àngel Messeguer i Antoni Roca, que va coordinar l'exposició. Així mateix, diversos membres de la Secció de Ciències i Tecnologia van aportar-hi la seva visió, entre els quals, Pilar Bayer, Joaquim Bruna, Manuel Castellet, Joan Girbau (†), Carme Jordi, Xavier Roqué, Marta Sanz-Solé, Joan de Solà-Morales, Lluís Torner i Sebastià Xambó. I es van convocar les societats filials més implicades, representades per Víctor Grau i Jordi Mazón, de la Societat Catalana de Física; Ignasi Mundet i Roberto Rubio, de la de Matemàtiques; Consol Blanch i Pere Grapí, de la de Química, i Carles Puig Pla, de la d'Història de la Ciència i de la Tècnica.

La commemoració s'ha plantejat per difondre les contribucions d'Einstein i la seva actualitat, a més d'explicar la seva estada a Catalunya el 1923. L'exposició, que tindrà una versió digital a la pàgina web de l'IEC, té deu plafons o seccions i s'inicia amb una presentació breu de la trajectòria acadèmica d'Einstein, que en pocs anys va aconseguir un gran reconeixement, tot i uns inicis relativament modestos. A continuació, en els tres plafons següents s'expliquen les seves principals contribucions: la teoria quàntica de la llum, l'explicació del moviment brownià i les teories de la relativitat especial i general. En els plafons següents (del cinquè al setè), es tracta l'actualitat de les contribucions d'Einstein. Tot i ser un dels principals promotors de la física quàntica, Einstein s'oposà als desenvolupaments d'aquesta teoria a partir del 1925, que s'anomenaren *mecànica quàntica*. Es dona el cas, però, que l'experiment, que ell i altres col·legues proposaren, amb el qual pretenien desmentir la mecànica quàntica —la possibilitat d'entrellaçament de fotons— ha acabat essent-ne una confirmació i es concedí el Premi Nobel de Física de 2022 a les persones que ho van aconseguir. La teoria general de la relativitat és necessària en qüestions tan corrents avui dia com el posicionament global mitjançant satèl·lits. D'altra banda, aquesta teoria és el fonament de la cosmologia actual, que ha portat el coneixement de l'Univers molt més enllà del que el mateix Einstein havia imaginat. A més, instal·lacions de recerca i d'anàlisi, com els sincrotrons o el conjunt de recerques i aplicacions de les ciències fotòniques, són heretes directes de les contribucions d'Einstein. En el vuitè plafó, es posa de manifest el compromís d'Einstein amb la pau i amb les minories culturals. Finalment, en els dos darrers plafons, l'exposició mostra els principals moments de l'estada d'Einstein a Catalunya el 1923, quan, a més d'impartir el curs a l'IEC, visità el monestir de Sant Cugat del Vallès i el complex d'Ègara, i el mo-

nestir de Poblet (amb una parada a l'Espluga de Francolí, eternitzada gràcies a dues fotografies de l'enginyer Casimir Lana Sarrate). A Barcelona, visità el grup escolar Baixeras i l'Escola del Mar, a més de les obres del Port. Finalment, li foren ofertes actuacions musicals, inclosa la música popular catalana, de la qual li quedà un record perdurable.

L'exposició va estar oberta, en un primer període, des del 3 de març de 2023 fins al 26 d'abril. En un segon període, del 16 d'octubre de 2023 fins a l'11 de gener de 2024, s'organitzaren visites guiades a càrrec de l'associació eXplorium. Hem comptat quaranta-set grups escolars amb un total de 1.271 estudiants, fonamentalment de batxillerat; també hi hagué vint-i-una visites amb públic general, amb noranta-quatre persones. L'organització de l'exposició guià almenys cinc visites més, amb aproximadament cinquanta persones. A més, cal dir que el personal de l'IEC ha vist passar un seguit de visitants lliures que no ha deixat de fluir durant tot el període.

A banda de l'exposició de l'IEC, s'organitzaren altres activitats, com ara dues jornades (a càrrec de Carme Jordi, Luis Navarro, Xavier Roqué, Marta Sanz-Solé, Lluís Torner i Sebastià Xambó) en què es van oferir diferents aspectes de la història i de l'actualitat d'Einstein.

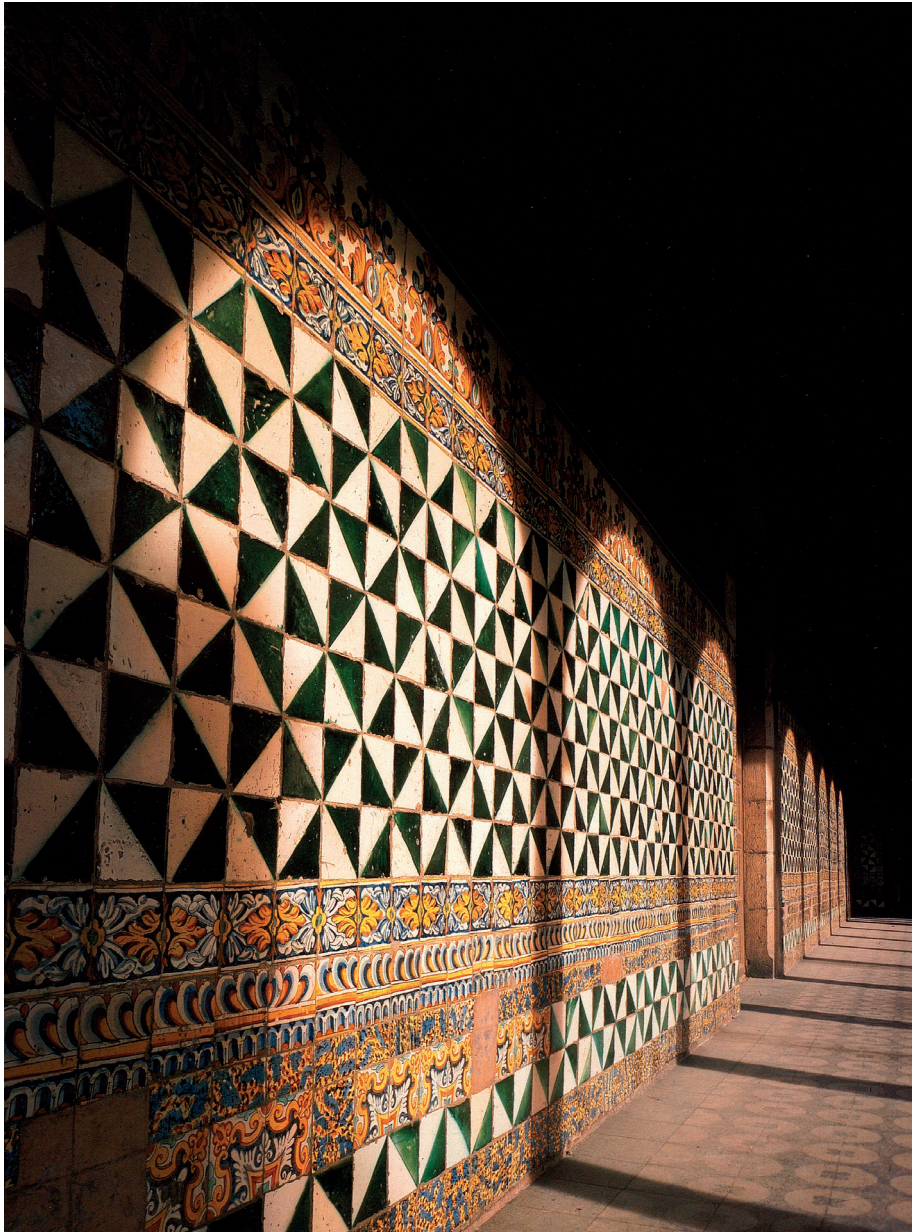
Tot plegat ens permet constatar que la figura d'Albert Einstein continua despertant interès (no sense controvèrsies) i que es troba, potser d'una manera definitiva, en el fonament de la ciència i de la tècnica del nostre temps.

ANTONI ROCA ROSELL

Comissari de l'exposició

Membre de l'Institut d'Estudis Catalans,

Secció de Ciències i Tecnologia

Primer pis del claustre de la Casa de Convalescència. Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.
Fotografia: Manuel Armengol.

4. LA CASA DE CONVALESCÈNCIA, SEU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

La Casa de Convalescència neix com a necessitat d'afegir un annex a l'Hospital General de la Santa Creu, que és l'edifici de l'actual Biblioteca de Catalunya, per als malalts convalescents que encara no estaven prou bé per tornar a casa.

Si bé hi ha uns intents a final del segle XVI i començament del segle XVII, no és fins al 1622 que comença a recaptar fons el bisbe de Barcelona, recaptació en què intervingueren la Diputació del General, el Consell de Cent i diversos particulars. La primera pedra es va col·locar el 1627 (segons una inscripció al claustre) o el 1629 (segons la documentació). Sembla que les obres es van aturar uns vint anys per diversos motius, com van ser els Rebomboris del Pa de 1630 a 1631 i l'incendi de l'Hospital de 1638.

La consecució de la construcció va ser finalment possible gràcies a les deixes de diversos particulars, entre els quals cal destacar Lucrècia de Gualba, les famílies Soler i Astor i, sobretot, Pau Ferran. Els seus escuts, juntament amb el del capítol de Barcelona i la ciutat de Barcelona, es troben estampats per tota la casa.

La deixa testamentària de Pau Ferran, el 1646, va ser la més important i va permetre tirar endavant les obres, que devien començar cap al 1655 i van acabar el 1680, data de la inauguració de l'edifici, el dia de Sant Pau, segons la làpida de l'entrada. Pau Ferran fou un comerciant nascut a Tàrrrega que, segons la tradició, es va enriquir i va crear una flota de vaixells que negociava amb Amèrica. Es va arruïnar i va acabar a l'Hospital i, després, quan es va tornar a enriquir, va deixar-ho tot per als convalescents com a agraïment.

La Casa de Convalescència és una magnífica mostra d'arquitectura civil del segle XVII, situada al Raval de Barcelona, que alhora aplega mostres d'arts plàstiques dels segles XVII i XVIII —com són l'escultura, la pintura, la ceràmica o els revestiments—, fetes pels artistes més significatius del moment.

L'arquitectura de la Casa de Convalescència és classicista i força senzilla pel que fa a l'estructura. L'edifici consta de tres plantes organitzades al voltant del claustre: la planta baixa, on hi havia els menjadors i les cuines, els rebosts, el forn..., és a dir, tots els serveis; el primer pis, amb els dormitoris, l'administració, la capella i dependències auxiliars; el pis superior o golfes, amb la bugaderia i el guarda-roba, i el terrat, perquè s'airegessin els malalts. Entre els mestres d'obres que se n'encarregaren hi ha Francesc Puig, Pere Pau Ferrer, Jaume Mauri i Joan Mans, tots ells personalitats reconegudes en l'àmbit de la construcció del segle XVII.

46

Tot l'edifici s'organitza al voltant del claustre i del sobre-claustre, amb quatre galeries, als quals s'obrien finestres i permetien la comunicació interna. A la planta baixa hi ha cinc arcs de mig punt sobre pilastres i, al primer pis, deu arcs de mig punt sobre columnes toscanes que reposen en una balustrada. Al darrer pis hi ha el terrat.

Aquest espai és molt sobri i senzill i només en destaca la petita decoració centrada en les cornises i els permòdols. Sota el pati hi ha la gran cisterna que recollia l'aigua i, al mig, el brocal del pou coronat per l'escultura de sant Pau de Lluís Bonifaç (1678), una de les imatges més conegudes de la Casa de Convalescència. Del mateix escultor són les gàrgoles de les cantonades (lleó alat, home damunt d'un peix, cavall marí i lleó), fetes entre 1677 i 1679, i alguns dels escuts de Pau Ferran que decoren aquest espai. Les altres gàrgoles, posteriors a 1680, no serien obra d'ell (gos, àguila, bou i ratpenat).

Estava previst que tot l'edifici tingués arrambadors fins a una altura determinada. Només per a les galeries dels patis es van preveure setze mil rajoles blanques i verdes als tallers de Llorenç i Pau Passoles, entre 1662 i 1698. Els arrambadors comuns van emmarcats per una sanefa.

També són del taller dels germans Passoles les rajoles del vestíbul d'entrada, elaborades entre 1679 i 1681, que són els únics plafons narratius de tota la casa. Expliquen la vida de sant Pau en deu episodis (caiguda de sant Pau del cavall, sant Pau fa les primeres prèdiques, la fugida a Damasc, escena de caritat, sortida de sant Pau per mar, sant Pau denunciat i empresonat, sant Pau escriu les cartes, trobada de sant Pere i sant Pau a Roma, decapitació de sant Pau, sant Pau amb els seus atributs).

A l'antic menjador d'homes (actual Sala Pi i Sunyer) hi ha un arrambador d'Antoni Reig, de 1805, en el qual figuren uns rectangles amb els escuts dels benefactors i unes gerres amb flors, i hi destaquen, sobretot, les culleres i les forquilles posades en sautor.

Cal destacar l'escala que comunicava amb el primer pis i amb l'Hospital. És molt àmplia i, en el tram que comunica amb el segon pis, es fa més estreta perquè la llum que entra pel llanternó la il·lumini adequadament. Els arrambadors d'aquest tram són de Bernat Reig i pertanyen a la centúria posterior (1776). Segueixen el model de les escales de l'administració. Com aquella, fan la il·lusió d'una barana amb gerros, però es nota que és més moderna que l'altra.

Al primer pis, hi trobem l'antiga cambra de les dones, ocupada actualment per despatxos i la Sala Massó i Torrents, i l'antiga cambra dels homes, actual Sala Prat de la Riba. Aquesta última està ornamentada amb els arrambadors comuns blancs i verds dels germans Passoles. A tocar del sostre hi ha una sanefa floral pintada en la qual s'alternen els escuts dels benefactors.

Des d'aquí es passa a la capella, que és un dels millors exemples del barroc català del segle XVII, ja que es conserva pràcticament intacta. El paviment del terra i els arrambadors de les parets estan decorats amb ceràmica del taller dels Passoles. L'altar és de fusta i està decorat amb rajoles i no se'n coneix l'autor, si bé es creu que pot ser del taller dels germans Passoles. El retaule que hi ha darrere és de fusta daurada i policromada i, al centre, conté un quadre coronat per una imatge de la Puríssima. S'ha atribuït a Lluís Bonifaç i forma part de l'anomenat *barroc salomònic*. Si bé el quadre inicialment s'hauria encarregat el 1678 a Joan Grau, el quadre actual és d'Antoni Viladomat (1728) i representa la caiguda de sant Pau. A banda i banda del quadre, hi ha dues figures femenines que representen la Caritat (la del calze) i l'Esperança (la de l'àncora). El personatge jacent a la part inferior es creu que és sant Francesc Xavier.

48

A les parets i al sostre de la capella hi ha unes pintures murals de Joan Bal (1703). Als esplandits s'observen medallons amb les quatre virtuts: prudència, tempraça, fortalesa i justícia. Entre les finestres i damunt d'elles, hi ha vuit medallons amb escenes de la vida de sant Pau. A les llunetes sobre les quals recolza la volta, hi ha més escenes de la vida de sant Pau. I, a la volta, es pot veure la coronació de la Mare de Déu, diversos sants i un cor celestial.

En una ala del sobreclaustre, hi ha un jardí elevat situat damunt de les dependències de la planta baixa, molt en la línia dels jardins i els patis de tarongers de les cases nobles de l'època. Després de la reforma de l'any 2000, es va dedicar a l'escriptora Mercè Rodoreda, que deixà tot el seu fons a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Com a homenatge, al jardí hi ha les diverses plantes i flors que apareixen a la seva obra.

Al costat del jardí trobem l'antiga zona d'administració, que actualment ocupa la Presidència de l'IEC. Al vestíbul, s'hi

ha col·locat un espai d'homenatge a Pompeu Fabra on hi ha una mostra de materials que volen reflectir la vinculació de Fabra amb la institució i la seva valuosa aportació en l'àmbit de la llengua catalana.

L'anomenada *escala d'administració* comunica aquest espai amb la planta baixa del claustre i la zona de serveis. Està decorada amb rajoles dels Passoles (1671-1684), tallades al biaix per donar sensació d'equilibri. Simulen una barana d'escalles, coronada amb gerros amb flors i bols de fruites, que imiten la ceràmica de Manises. També hi ha raïms i carasses.

A l'últim pis, que estava destinat a bugaderia i guardaro-
bra i on actualment trobem els despatxos de les seccions i les
oficines de l'IEC, s'hi conserven a la vista els embigats que su-
porten la teulada a dues aigües.

La Casa de Convalescència fou comprada el 1921 per
l'Ajuntament de Barcelona i, el 1931, fou cedida a perpetuïtat a
l'IEC perquè fos la seva seu. Tanmateix, amb l'adveniment de la
dictadura franquista després de la Guerra Civil (1936-1939),
fou desposseït d'aquesta seu fins al 1977, en què se li retornà.
Després d'unes primeres obres de rehabilitació a càrrec de la Di-
putació de Barcelona, la Casa de Convalescència és la seu de
l'Institut d'ençà de 1982.¹

JOSEP M. PALAU I BADUELL

Oficina d'Assessorament Històric i de Patrimoni
de l'Institut d'Estudis Catalans

1. Per a més informació, consulteu ROSA M. GARCIA I DOMÈNECH, *La Casa de Convalescència (1629-1680), seu de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995.

